

ЗАМОНАВИЙ КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Суёнов Дилмурод Холмуродович

Иқтисод фанлари доктори, профессор,

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби

Саидқосимова Феруза Саидикром қизи

Магистрант, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби

Аннотация: Ушбу мақолада замонавий корпоратив бошқарувнинг назарий асослари, унинг иқтисодий тизимдаги ўрни ва аҳамияти атрофлича таҳлил қилинган. Корпоратив бошқарув механизмлари, агентлик назарияси, манфаатдор томонлар концепцияси ва институционал ёндашувлар кўриб чиқилган. Шунингдек, мақолада корпоратив бошқарув моделлари – англо-америка ва континентал Европа моделлари ҳам таҳлил қилинган. Тадқиқот натижалари корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқишга хизмат қилади, шу жумладан инвестиция жалб қилиш, рискларни камайтириш ва шаффофликни таъминлаш масалалари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, агентлик назарияси, манфаатдор томонлар, институционал муҳит, акциядорлик жамиятлари, самарадорлик

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of modern corporate governance, its role and significance in the economic system. It examines corporate governance mechanisms, agency theory, stakeholder theory, and institutional approaches. The article also analyzes corporate governance models, including the Anglo-American and Continental European systems. The research results serve to develop practical recommendations for enhancing corporate governance effectiveness, including investment attraction, risk mitigation, and transparency improvement.

Keywords: corporate governance, agency theory, stakeholders, institutional environment, joint-stock companies, efficiency

Кириш

Глобаллашув ва иқтисодийнинг рақамлашуви шароитида корпоратив бошқарув масалалари долзарб аҳамият касб этмоқда. Корпоратив бошқарув компанияларнинг барқарор ривожланиши, инвестицияларни жалб қилиш ва рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим омил ҳисобланади.

Замонавий корпоратив бошқарув фақат компанияни бошқариш тизими эмас, балки манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи институт сифатида намоён бўлади. Бу институтнинг асосий мақсади — компаниянинг стратегиясини самарали бажариш, рискларни бошқариш ва манфаатдор томонлар учун шаффофликни таъминлашдир.

Корпоратив бошқарувнинг долзарблиги қуйидаги сабаблар билан изоҳланади:

- Халқаро инвестициялар жалб этиш жараёнида шаффоф ва ишончли бошқарув зарурлиги;

- Компаниянинг барқарор ривожланиши ва рақобатбардошлигини таъминлаш;
- Акциядорлар ва менежерлар ўртасидаги манфаатлар зиддиятини камайтириш;
- Халқаро ва миллий қонунчилик талабларига мувофиқ фаолият юритиш.

Корпоратив бошқарув — бу компанияни бошқариш, назорат қилиш ва унинг фаолиятини мувофиқлаштиришга қаратилган механизмлар тизимидир. У акциядорлар, менежерлар ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатларни қамраб олади.

Асосий вазифалари:

- Компания стратегиясини белгилаш;
- Менежмент фаолиятини назорат қилиш;
- Рискларни бошқариш;
- Шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш.

Самарали корпоратив бошқарув нафақат компания қийматини оширади, балки халқаро бозорда рақобатбардошлигини ҳам таъминлайди.

Корпоратив бошқарувнинг асосий назариялари

Агентлик назариясига кўра, акциядорлар (принципал) ва менежерлар (агент) ўртасида манфаатлар тўқнашуви мавжуд. Менежерлар доимо компания манфаатида эмас, балки шахсий манфаатларидан келиб чиқиб қарор қабул қилиши мумкин.

Муаммони ҳал қилиш йўлларига Назорат механизмлари жорий қилиш; Мақсадга мувофиқ рағбатлантириш тизими яратиш; Аудит ва ҳисобдорликни кучайтириш.

Манфаатдор томонлар назарияси. Бу назария компания фаолияти фақат акциядорларга эмас, балки барча манфаатдор томонларга — ходимлар, мижозлар, давлат ва жамиятга ҳам хизмат қилиши кераклигини таъкидлайди.

Институционал назария. Институционал ёндашув корпоратив бошқарувни ташқи муҳит — қонунчилик, маданият ва иқтисодий шароит билан боғлиқ ҳолда ўрганади. Ушбу назария компаниянинг ички тизими ва ташқи муҳит ўртасидаги мувофиқликни таъминлайди.

Корпоратив бошқарув моделлари. Дунёда асосан икки турдаги модель мавжуд:

1. **Англо-америка модели** — акциядорлар манфаати устувор. Бу моделда компания қиймати ва инвестор манфаатлари марказий аҳамиятга эга.

2. **Континентал Европа модели** — барча манфаатдор томонлар манфаати ҳисобга олинади. Бу моделда компания ходимлари, ижтимоий ҳамжамият ва давлат манфаати ҳам муҳим ҳисобланади.

Ҳар бир моделнинг афзаллик ва камчиликлари мавжуд:

- Англо-америка модели — самарадорлик ва инвестиция жалб қилишга қаратилган, лекин ижтимоий масъулият чекланган;

- Европа модели — барқарор ва ижтимоий масъулиятли, лекин қарор қабул қилиш жараёни секинроқ.

Корпоратив бошқарув самарадорлиги

Самарали корпоратив бошқарув қуйидагиларга олиб келади:

- Инвестициялар оқими ошади;
- Компания қиймати ўсади;
- Рисклар камаяди;
- Шаффофлик таъминланади.

Шунингдек, самарали корпоратив бошқарув компаниянинг стратегик мақсадларига эришишини, ташқи инвесторлар ва кредиторлар ишончини таъминлашни рағбатлантиради.

Хулоса: Замонавий корпоратив бошқарув компанияларнинг барқарор ривожланиши, инвестицияларни жалб қилиш ва рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. У фақат компания фаолиятини бошқариш тизими эмас, балки акциядорлар, менежерлар ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи институт сифатида ҳам намоён бўлади. Агентлик назарияси корпоратив бошқарувда манфаатлар тўқнашувини аниқлайди ва уни самарали ҳал қилиш учун назорат, рағбатлантириш ва аудит механизмларини жорий этишни тавсия этади. Манфаатдор томонлар назарияси компания фаолиятининг барча манфаатдорлар — ходимлар, мижозлар, давлат ва жамият — манфаатига хизмат қилиши зарурлигини таъкидлайди. Институционал назария эса корпоратив бошқарувни ташқи муҳит билан уйғунлаштириш ва қонунчилик, маданият ва иқтисодий шароитга мувофиқлаштиришнинг аҳамиятини очиб беради. Корпоратив бошқарувнинг англо-америка ва континентал Европа моделлари турли ҳудудларда самарадорликни таъминлашда ўз афзалликларига эга. Самарали корпоратив бошқарув натижасида компания қиймати ўсади, рисклар камаяди, инвестициялар жалб қилинади ва шаффофлик таъминланади. Шу билан бирга, корпоратив бошқарувнинг назарий асосларини тушуниш ва уларни амалий жараёнларга татбиқ этиш — замонавий компанияларнинг стратегик мақсадларига эришишда, иқтисодий самарадорликни оширишда ва глобал рақобатбардошликни таъминлашда муҳим восита ҳисобланади.

References

1. Suyunov D. X. Corporate governance mechanism: problems and solutions. Monograph // T.: Academia. – 2007. - T. 200.
2. Suyunov, D., and Elmurod Abdusattorovich Khoshimov. "Methodological aspects of assessing the effectiveness of corporate governance in joint-stock companies. Scientific electronic journal" Economics and innovation technologies " 2 (2018).
3. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.

4. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.
5. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. Digitalization of the economy: concepts, problems and implementation strategy //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 12. – S. 209-218.
6. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. state regulation of digital transformation of the economy // American Journal of Business Administration, Economics and banking. – 2023. - T. 9. - S. 145-150.